

Nově a podnětně o vztazích sociologie a historiografie

Problém postavení sociologie v systému společenských věd a zejména pak jejího vztahu k filosofii a k historiografii je neustále se vracejícím, stále znovu živě diskutovaným problémem. Není divu. Vztahy mezi filosofií, sociologií a historiografií jsou velmi složitě a mnohostranně a navíc doprovázené jistým prolínáním různých stránek těchto teoretických disciplín. Lze říci, že tyto vědní obory tvoří určitý relativně uzavřený celek. Neustálé utváření jejich vztahů a pohyb těchto vztahů v různých rovinách jsou výsledkem a zároveň bytostnou součástí tvůrčího rozvoje každé z nich i jejich celku. Každé zkoumání problematiky vztahů uvnitř tohoto celku je pak zcela nezbytně podmíněno dosaženým stupněm vývoje jednotlivých jeho částí. Na každém z těchto vývojových stupňů vystupují do popředí vždy jen určité stránky složitých vzájemných vztahů filosofie, sociologie a historiografie. Postihnout však nové — a to jak dosud neřešené, tak nově vznikající — stránky těchto vzájemných vztahů a jejich reálný obsah a učinit je předmětem fundovaného zkoumání nelze pouhým abstraktním spekulováním o vztazích zmíněných vědních oborů. Materiál k jejich objevení a k jejich prozkoumání může poskytnout jen hluboká znalost a schopnost zobecnění vnitřního vývoje těchto jednotlivých oborů, tj. výsledků v rámci jejich vykonané badatelské práce. (Z druhé strany jedním z předpokladů rozvoje této badatelské práce je teoretické řešení z jejího obsahu vyrůstajících problémů vzájemných vztahů mezi zmíněnými obecnými vědami o lidských dějinách). Právě tak dochází k tomu, že se problém vztahů filosofie, sociologie a historiografie stává pro určitou dobu relativně vyřešeným, ale jen pro určitou dobu; dříve či později se tento problém zcela nutně stává znovu otevřeným a naléhavým. To proto, že je vztahem ne jednou provždy formálně stanovitelným, nýbrž že je vztahem stále se realizujícím a vyvíjejícím v procesu vývoje jednotlivých jeho pólů.

K formování naší marxistické sociologie jako vědního oboru, které započalo před necelým desetiletím, došlo za poměrně složité situace. Její formování se stalo součástí procesu prolomování dogmatických bariér v našich společenských vědách, součástí úsilí o hluboké poznání naší současnosti. K formování sociologie došlo po mnohaleté přestávce v naší sociologické tradici, jejíž bur-

žoazní složka byla až do té doby na základě schematického zjednodušení zatracována a jejíž marxistická složka se rovněž do té doby nedočkala vědeckého zhodnocení (spíše se o ní jako o *sociologické* tradici cudně mlčelo).

Za tohoto stavu první diskuse o předmětu a metodách sociologie a o jejím vztahu k jiným oborům, zejména právě k těm, s nimiž je spjata zdánlivou totožností předmětu a od nichž se zdánlivě liší jen používanými metodami jeho analýzy, tj. k historickému materialismu a k historiografii, měly převážně charakter úvah o programu pro sociologii, úvah o jejích úkolech. Hlavní důraz byl povětšinou kladen na to, co dosud existující vědy o lidských dějinách neřeší a co by přitom z hlediska společenské naléhavosti (pro potřeby vědeckého řízení, plánování atd.) mělo být řešeno. Takto vyvozené problémy byly pak na základě poukazování na sociologické tradice jiných zemí (konkrétně zejména poukazováním na tradiční okruh sociologické problematiky) charakterizovány jako problémy sociologické. V této souvislosti pak docházelo k pokusům o precizování předmětů jednotlivých oborů marxistické teorie a o vymezení jejich — dávali se tak říci — kompetence; v souvislosti s tím pak docházelo ke sporům o to, jakými problémy se má zabývat a jakými metodami je má řešit sociologie (resp. je-li vůbec potřebná). Tím byla ovšem automaticky vyvolána jak otázka vztahu sociologie k filosofii, tak otázka jejího vztahu k historiografii.

Specifickým charakteristickým rysem zmíněných diskusí byla mimo jiné ta skutečnost, že představovaly určitou svým způsobem paradoxní symbiózu deduktivně logického vyvozování předmětu a úkolů sociologie a potvrzování těchto závěrů prostým poukazem na společenskou naléhavost řešení těch či oněch problémů marxistickou teorií. (Tj. jedním pólem této symbiózy bylo porovnávání předmětů jednotlivých oborů marxistické teorie, druhým jejím pólem pak bylo poukazování na [těmito předměty v daném jejich pojetí nepokryté] mezery společenskovědní problematiky. Na potvrzení existence těchto mezer byly uváděny problémy, o jejichž obsahu neposkytovaly stávající obory dostatek informací a které přitom je nutno urychleně hluboce prozkoumat v zájmu vědeckosti řízení rozvoje naší společnosti. Pokrytí takto objevených mezer pak bylo označováno za specifický úkol sociologie.) Situace byla ještě komplikována současným konstituováním jiné disciplíny marxistické teorie — vědeckého komunismu.

Zaujímout uznávané a nesporné postavení v marxistické teorii a poskytnout podklad pro skutečně fundované teoretické vymezení jejího místa mezi společenskými vědami a pro její metodologickou analýzu může ovšem sociologie jen za jediného předpokladu: za předpokladu, že se její podíl na zkoumání společnosti stane skutečností, že vzniknou četné sociologické práce. To je jediný možný základ pro posouzení její specifičnosti jako vědy i její společenské potřebnosti. K takovému vývoji u nás skutečně také došlo.

Zformování sociologie jako vědy a její rozvoj zcela zákonitě vrací otázky, které stály u jejího zrodu, ovšem na nové úrovni. Zkoumání jejího vztahu k filosofii a k historiografii a rozbor specifických rysů jejích metod se stává nedílnou součástí jejího rozvoje. Je předpokladem jejího trvání a jejího rozvíjení jako *sui generis* teorie o společnosti a jejího začlenění do komplexu teoretického zkoumání společnosti. Je tedy jedním ze základních kamenů její teoretické vyspělosti, její plodné badatelské orientace a její společenské prospěšnosti. Jen ovšem tehdy je jedním ze základních kamenů, jestliže je zobecněním dosažených badatelských výsledků, tj. zobecněním jejich prostřednictvím docílených a jimi naznačovaných souvislostí zmíněných disciplín a specifičnosti jejich metodologie.

Naše sociologie dosáhla stavu, kdy řešení takových otázek ani není planým teoretizováním, ani není zbytečným přepychem. Je výrazem dosažených výsledků, nezbytnou součástí zamýšlení nad jejich teoretickým dosahem (mj. důležitým pro vypracování koncepce dalšího rozvoje sociologie) a potřebným a prospěšným předpokladem jejího dalšího rozvoje. Zároveň je jejich řešení třeba k podtržení docílené vědecké úrovně naší sociologie a k odmítnutí znevažování této úrovně označováním všeho možného za „sociologické výzkumy“.

V této situaci přichází takřka jako na objednávku ze sousední NDR (což možná bude pro mnohé překvapením) kniha, věnovaná právě těmto problémům a řešící je velmi zasvěceně a fundovaně: kniha P. Bollhagen a *Sociologie a dějiny*.¹ Její zasvěcenost a fundovanost vyrůstá z autorova rozsáhlého studia diskusí o jím zvoleném problému takřka ve všech socialistických zemích a z jeho znalosti soudobé buržoazní sociologie. Autor se jednak polemicky zamýšlí nad stanovisky zastávanými různými sociology v socialistických zemích, jednak se polemicky vyrovnává se stanovisky představitelů buržoazní sociologie. Kniha je tak pro nás aktuální ve více ohledech: je svěžím informativním přehledem různých stanovisek v řešené otázce, je věnována problému na dnešním vývojovém stupni sociologie velmi palčivému, její obsah je vcelku na vysoké teoretické úrovni a ve svém polemickém vyhodnocení mluví i proti stanoviskům mnohých našich sociologů.

Kniha je rozčleněna do sedmi kapitol.

V první kapitole nazvané *Historický materialismus jako marxistická obecná sociologie* se autor zabývá postavením historického materialismu v rámci marxistické filosofie, a dále v ní předběžně vymezuje pojem sociologického zákona. Odmítá dosud ne zcela překonané zjednodušené chápání historického materialismu jako aplikace dialektického materialismu na dějiny, zdůrazňuje nedílnou vnitřní jednotu jednotlivých stránek marxistické filosofie a vyvrací názory charakterizující historický materialismus jako nefilosofickou vědu. Historický materialismus současně chápe jako obecnou marxistickou teorii o obecných vývojových a strukturálních zákonech společnosti. V závěru vysvětluje vnitřní souvislost, jednotu vývojových a strukturálních společenských zákonů (jako odrazů různých momentů jednoho a téhož vývojového procesu) a odmítá tendence, které by vedly k formalizaci obecných sociologických zákonů.

V druhé kapitole autor formuluje a rozebírá specifické rysy jednoty logického a historického v obecné marxistické sociologii. V tomto rozboru nejprve vyvozuje nedílnou jednotu marxistického materialismu a historismu; dochází k závěru, že historismus je nedílnou a konsekventní obsahovou součástí marxistického materialismu. V polemice s buržoazní sociologií podtrhuje, v čem je kvalitativní specifičnost marxistického historismu. Odtud pak přechází k jádru obsahu této kapitoly — k rozboru toho, jak se odráží logické a historické v obsahu logicko-systematických souvislostí zobrazovaných obecnou marxistickou sociologií jako vědou o obecných vývojových a strukturálních zákonech společnosti. V tomto rozboru vychází z chápání dějin jako konkrétní totality různých tendencí, dílčích struktur, subjekt-objektových vztahů atd. — mimo jiné také podstatných a nepodstatných vztahů (které ovšem jednotlivě opět lze chápat jako relativně samostatné konkrétní totality podstatného a nepodstatného). Z hlediska obecné sociologie jsou v tomto celku podstatnými souvislostmi souvislosti mezi zákony strukturálního uspořádání určité konkrétní totality (např. společensko-ekonomické formace) a jejími vývojovými tendencemi. Jako systematické jsou tyto souvislosti logickými souvislostmi (vyjadřují logiku vývoje, podstatu strukturálních vazeb bez ohledu na zákruty skutečných dějin, na zprostředkovanost souvislostí v dané konkrétní totalitě atd.). Současně však jsou kategorie vyjadřující tyto souvislosti historickými kategoriemi (v průběhu vývoje nabývají rozdílného obsahu a mění se i jejich postavení v systému). I když je tedy obecná sociologie logicko-systematickou vědou, mají ji analyzované souvislosti i historický charakter; tento přechod logického v historické musí být neustále realizován konfrontací vytvořeného systému s novým historickým materiálem. Předmětem obecné sociologie jsou tudíž reálné logicko-systematické vztahy uskutečňující se v průběhu lid-

¹ P. Bollhagen: *Soziologie und Geschichte*, Berlin 1966.